

Digitális könyvtári kutatás 1997–2007. Szervezeti és személyi kérdések

A *Digitális könyvtári kezdeményezés (Digital Library Initiative)* projektek 1996-os megindulása óta jelentős kutatási és fejlesztési tevékenység jellemzi ezt a területet. A vizsgált 11 évben növekedett azoknak a folyóiratoknak és konferenciáknak a száma, amelyek kifejezetten a digitális könyvtárakkal kapcsolatos kérdésekkel foglalkoztak. A cikk a könyvtár- és információtudományi lektorált folyóiratokban 1997. január és 2007. december között megjelent angol nyelvű cikkeket elemzi.

A kutatás során a *Digitális Könyvtári Szövetség (Digital Library Federation)* definícióját használták. E szerint „a digitális könyvtárak olyan szervezetek, amelyek erőforrásokat szolgáltatnak, beleértve a szakemberekből álló személyzetet, amely válogatja, szervezi, hozzáférhetővé teszi, értelmezi, szétugározza a digitális munkák gyűjteményét, azoknak az idők folyamán az állandóságát és integritását megőrzi, így olvasható formában és gazdaságosan teszi elérhetővé azokat jól körülhatárolható közösség(ek)nek”. Azért erre a meghatározásra esett a választás, mert ez erősen hangsúlyozza a társadalmi, közösségi dimenziót a digitális könyvtárakkal kapcsolatosan.

A jelen kutatás a szervezeti és személyi kérdésekre összpontosít, beleértve olyan témákat mint a társadalmi/kulturális, jogi, etikai és a használattal kapcsolatos kérdések. Ez utóbbiak egyre nagyobb szerepet játszanak, amint a digitális könyvtárak mozdulnak el a hagyományos értelemben vett – információkeresésre és erőforrások megtalálására szánt – információs rendszerek felől a kommunikációt és együttműködést támogató környezetek felé.

A kutatás a következő kérdésekre kereste a választ:

1. Milyen témákkal foglalkoztak (a társadalmi/kulturális, jogi, etikai és használattal kapcsolatos kérdéseken belül) a digitális könyvtári ku-

tatások 1997 és 2007 között? Ezzel egyszerre kívánták feltárni a trendeket és azokat a hiányos területeket, amelyeken jövőbeli kutatások szükségesek.

2. Melyek a legfontosabb folyóiratok – amelyekben a legtöbb ilyen témájú cikk jelenik meg? Ez az információ abban nyújt segítséget a kutatóknak, hogy mely folyóiratokra érdemes koncentrálniuk, hogy figyelemmel kísérjék a digitális könyvtári fejlesztéseket.

3. Földrajzi, társadalmi-politikai régiók szerint hogyan oszlanak meg a könyvtár- és információ-tudományi folyóiratokban közzétett cikkek?

Az elemzés egy kiterjedt kulcsszavas kereséssel kezdődött, amikor 10 különböző adatbázisban (pl. ISI Web of Knowledge, Web of Science, Wilson Web), majd a *Google Tudásban* kerestek a lehetséges digitális könyvtári deskriptorokra (digitális könyvtár, elektronikus könyvtár, e-könyvtár, ekönyvtár, virtuális könyvtár stb.) és azok csonkolt változataira. Ezzel a módszerrel nem állítható, hogy valamennyi digitális könyvtári cikk belekerült a mintába. Egy kiterjedt, de nem reprezentatív mintát lehetett így készíteni. A cikkek tömörítvényeit manuálisan nézték át, s ha az nem volt elég a tartalom megállapításához, akkor a teljes cikket is letöltötték. Kezdetben több mint 900 tételt találtak, amelyekből kiszűrték a könyvismertetőket és a szerkesztői bevezetőket, így 577 cikk maradt. Az előzetesen meghatározott témák szerint csoportosították ezeket, bár később az elemzés során szükségesnek tűnt újabb altémák bevezetése. Minden cikkhez kizárólag egy témát rendeltek. Ellenőrzésképpen a teljes minta 10%-át osztályozta egy a kutatástól független kutató is. 87%-ban volt egyetértés, hogy melyik cikk melyik témához rendelhető.

A témák szerinti csoportosítás eredménye szerint a cikkek 34,5%-a (199 db) foglalkozott a használat, illetve a használhatóság; 38,5%-a (222) gazdasági

és szervezeti és 19,9%-a (115) jogi kérdésekkel. A digitális könyvtárak etikai vonatkozásaival a cikkek 3,5%-a (20), a szociokulturális vonatkozásokkal 3,6%-a (21) foglalkozott. A szerzők munkahelyeit tekintve 62,6% (361 fő) egyetemi oktató, 22% (127) gyakorló könyvtáros, 13,5% (78) kutatóintézeti dolgozó. Az esetek 1,9%-ában (11 fő) nem lehetett eldönteni, hogy a kutató hova sorolható. Ebből arra lehet következtetni, hogy kevés kapcsolat van az egyetemi kutatások és a napi gyakorlat között. Az elemzett publikációk műfaj szerinti megoszlásukat tekintve az esettanulmányok (210 db; 36,4%), a szemlék (127 db; 22%), az elméleti megközelítések (106 db; 18,4%) voltak többségben. További, műfajok szerinti megoszlásuk a következő: felmérés (61 db; 10,6%), adat/tartalomelemzés (37 db; 6,4%), kísérlet (15 db; 2,6%), technikai fejlesztések (14 db; 2,4%), egyéb (7 db; 1,2%).

A cikkek alapján a *D-Lib Magazine* (116 db; 20,1%) bizonyult a vezető folyóiratnak, ebben publikálták a legtöbb digitális könyvtárakkal kapcsolatos cikket. Ezt követte a *The Electronic Library* (36 db; 6,2%) és a *Journal of the American Society for Information Science and Technology* (26 db; 4,5%). A közzétett cikkek számát tekintve összességében növekvő tendencia tapasztalható, a legtöbb publikáció a 2004–2006 közötti időszakban jelent meg.

A kutatások földrajzi megoszlására a szerzők munkahelye alapján következtettek. A legtöbb cikk Észak-Amerikában született (49,2%), ezt követte az Egyesült Királyság (17,9%), Európa – az Egyesült Királyság kivételével (12,8%), valamint Ázsia és Óceánia (10,9%). Afrika és a Közel-Kelet nagyon szerény mértékben képviseltette magát.

A kutatás további részében kiemelnek néhány specifikusabb témát, amelyet mélyebben is bemutatnak, tovább árnyalva a képet a digitális könyvtári kutatásokról. A használat, használhatóság kérdésével nagyon sok kutatás foglalkozott, különösen a 2004–2007 közötti időszakban, ami elsősorban annak az eredménye, hogy ekkorra forrtak ki olyanra a digitális könyvtári rendszerek, hogy érdemes lett elemezni őket a használhatóság szempontjából. A mintában szereplő, használhatóság kérdéskörét vizsgáló cikkek 70%-a ebben a három évben látott napvilágot. Jelentős számú tanulmány vizsgálta a digitális képkönyvtárak valamint a felhasználó-központúság kérdését.

Rendkívül kevés cikk foglalkozott etikai kérdésekkel, ami egyben a jövőben szükséges egyik fontos kutatási területet is meghatározhatja. Ezen belül az

adatbiztonság és a titkosítás, valamint a digitális könyvtárakba vetett bizalom témák vannak képviselve.

A jogi kérdésekkel kapcsolatos kutatásokban 2000-től egyre nagyobb arányban jelentek meg a szerzői joggal kapcsolatos témák. Ekkor tudatosult a digitális tartalmak szerzői jogi védelmére vonatkozó igény és felelősség. 2000 előtt a kutatások elsősorban a digitális könyvtárakkal kapcsolatosan felmerülő szerzői jogi kételyekre, azt követően a megoldási stratégiákra helyezték a hangsúlyt. A cikkekben meghatározó irányként van jelen a szellemi tulajdon kérdése.

Az etikai kérdések mellett a digitális könyvtárak szociokulturális vonatkozásai azok, amelyek meglehetősen alulreprezentáltak a vizsgált mintában. A téma kutatása megfontolásra érdemes, hiszen a digitális könyvtárak egyre inkább elmozdulnak az egyszerű digitális gyűjteményektől a felhasználók közötti interakciót támogató komplex környezetek felé. Itt elsősorban a soknyelvűség és a multikulturalizmus témák voltak előtérben.

A vizsgált mintában a legnagyobb részben a szervezeti és gazdasági tényezőket kutatták. A digitális könyvtárak egyre inkább közösségi-technológiai rendszerekké válnak. Ezt az elmozdulást tükrözik a kutatások is, amint a technológiai kérdések felől a szervezeti és személyi kérdésekre helyeződik a hangsúly. Jelentős irány az együttműködés támogatásának kutatása. Az ezzel kapcsolatos cikkek legnagyobb részét (74,5%-át) 2001 után publikálták. További fontos kutatási területek: a digitális könyvtárakkal kapcsolatos stratégiai tervezés, a finanszírozás, a licencelés, gyűjteményszervezés, marketing, költség-haszonelemzés.

A jövőben tervezik az elemzés kiterjesztését, továbbra is figyelemmel kísérve a fejlődést a vizsgált területen. Tervezik a konferenciakötetek és a könyvtár- és információtudományi folyóiratokon kívül eső publikációk hasonló szempontú elemzését, ami a jelenleginél átfogóbb képet adna a digitális könyvtári kutatásokról. A nem angol nyelvű publikációk számbavétele szintén célszerű lenne a későbbiekben.

/LI LIEW, Chern: *Digital library research 1997–2007. Organisational and people issues.* = *Journal of Documentation*, 65. köt. 2. sz. 2009. p. 245–266./

(Tóth Máté)